

Politikai
röpiratok.

84.

*A „pász. ephain” is is kelen” lapot” v.
háigant isz pteuina vigen*

A *Pand*

KÖZÜGYEK BAJNOKA.

EMLÉKBESZÉD,

MELYET

RÓMAI SZENT BIRODALMI, SZÉKI

LEGIDŐSBB GRÓF TELEKI DOMOKOS

EV. REF. EGYHÁZKERÜLETI ÁLLAMGONDNOK, A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA TISZTELETBELI TAGJA ÉS IGAZGATÓ
TANÁCSOSA

VÉGTISZTESSÉGÉRE

A KOLOZSVÁRI REF. EGYHÁZMEGYE ÁLTAL RENDEZETT

GYÁSZÜNNEPÉLYEN

TARTOTT

Szász Domokos

REF. LELKÉSZ,

Kolozsvártt, 1876 szept. 10-én.

4.
KOLOZSVÁRTT.

NYOMTATOTT STEIN JÁNOS M. K. EGYETEMI NYOMDÁSNÁL.

1876.

S
D
S
C
I
a
I
a
a
I

SCOTT'S EMERALD

EMERALD

EMERALD

EMERALD

EMERALD

EMERALD

EMERALD

EMERALD

84
649

A

KÖZÜGYEK BAJNOKA.

EMLÉKBESZÉD,

MELYET

RÓMAI SZENT BIRODALMI, SZÉKI

LEGIDŐSB B GRÓF TELEKI DOMOKOS

EV. REF. EGYHÁZKERÜLETI ÁLLAMGONDNOK, A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA TISZTELETBELI TAGJA ÉS IGAZGATÓ
TANÁCSOSA

VÉGTISZTESSÉGÉRE

A KOLOZSVÁRI REF. EGYHÁZMEGYE ÁLTAL RENDEZETT

GYÁSZÜNNEPÉLYEN

TARTOTT

Szász Domokos
REF. LELKÉSZ,

Kolozsvártt, 1876 szept. 10-én.

4.

KOLOZSVÁRTT.

NYOMATOTT STEIN JÁNOS M. K. EGYETEMI NYOMDÁSNÁL.

1876.

61572 02 106

DE BALLAGI GÉZA.

Ismét gyászszünnepet szentelünk; az erdélyi ref. magyar Sion utai újra sirnak; a kupressus lombokkal beborított gernyeszegi sir, most már csöndesen nyugovó, nagy és nemes halottját siratják s mint kiméletlen kezek miatt szétszakadott hurnak hangja, bérczeken s völgyeken végig nyilallik a bús kiáltás; „jaj nekünk!“ Csapás csapásra jön, nem felhőtlen égből alá hulló villám gyanánt; mintha a végzet kérlelhetlen hatalma ólomsulylyal nehezülne ránk... ha a jövődöt kérdezzük, az nem tud nekünk mondani semmi biztatót, mint a kis gyermek kinek nyelve még inyéhez van tapadva; a láthatár setét borulatán alig tűnik föl a reménységnek egy-egy halovány csillága: tekintetünk önkéntelenül is, hogy még is találjon valami megnyugtatót és enyhítőt, hátra felé pillant s borongó lelkünk a multak árnyai között bolyong.

Mert hajdan voltak nekünk is, erdélyi reformáltaknak, szép, dicső napjaink, midőn az egyik dal alig hangzott el az ajkáról, zengett az új dal új dicsőségről. Midőn eljött nyugat felől a meglevevítő lélek, az alvó tetemek fölébredtek s bennök új életnek vére pezsdült meg; midőn a hit és lelkiismeret szabadságának magasra emelt zászlója körül a kicsiny Erdély legjobbjainak egész tábora sereglött össze s vívta ama nemes harczot, melyre az égiek is gyönyörködve tekintettek alá. Midőn a fejedelmi trónnak magosságától az egyszerű kunyhó mélységéig *egy* nagy gondolat töltötte be az elméket, *egy* nemes vágy zaklatta a sziveket: fölépíteni az erdélyi magyar Sionnak várát, mely fölött ne vehessen diadalmat többé a setétség hatalma. A titáni küzdelem dicsőségre vezérelte a küzdőket; fölépült az erős vár s magosra nyúló ormain a győzelem lobogóit lengette a szél. És midőn a harcznak vége lett, a várnak győzedelmes népe letette fegyverét s a békesség munkájához kezdett. Egyik kezével eltemette halottjait s széthordta a romokat, másik kezé-

vel új alkotásoknak rakta le alapköveit; iskolákat s templomokat épített Sionnak térein. És a békességnek e munkáját megál-dotta a békességnek szent istene s az erdélyi magyar Sion a tudományoknak világító tornya, a tisztább vallásosságnak fensé-gese temploma, a protestáns szellemnek erős vára, a testvérhon szabadságának védbástyája lett. Ah, régi dal ez régi dicsőségről!

Mert miként hajdan egy láthatatlan kéz, lángoló betűkkel, Balthasar király falára fölirta a szörnyű ítéletet, úgy itt is han-gozni kezdett a setét jóslat: „*Israel, enmagadból származik a te veszedelmed!*“ A vár népének nagy része szétzüllött s az ellen-ség erőt vett rajta; a megmaradottak szívében is hamvadásnak indult a lelkesedésnek régi lángja és Sion várának űrtüzei közül csak imitt amott lobogott egy-egy halovány fénynyel s mint hajdan Jeruzsálem romjai fölött a kesergő próféta, úgy itt is csak egyes választottak virasztottak fönn, ébredésre keltve az alvókat, összegyűjtve a szétzüllötteket, lángra lobbantva a ham-vadó parázst, kezökbe ragadva a lehanyatlott zászlót. És a ke-vés választottak ébresztő szózata nem hangzott el a pusztában; a bérczek ormait, a hosszú éjszaka után, újra kezdette megara-nyozni a felkelő hajnal pirja és Sionnak elhagyott utai megint megnépesültek.

És, oh jaj, most midőn a második ébredés után a nagy munka alig vette kezdetét, midőn a választottak vezéri böl-cseességére nagyobb szükségünk volna mint valaha, sorainkból leragadtatnak, mintegy sebes árvizzel. Hiába szólunk hozzájuk, mint hajdan a tanítványok a távozó mesterhez: „*Maradj ve-lünk, mert béestveledik s a nap lehanyatlott!*“ itt hagynak minket s tévedező tekintetünk hiában keresi azokat, kik a tá-vozők nyomdokiba lépve, kezökbe ragadják a porba hullott vezéri pálczát s vezessenek minket az ígéretnek földje felé.

Dicsőült szellem! Gr. Teleki Domokos idvezült nagy és nemes szelleme, miért hagytaál te is itt minket, erőtlenekeket? Hiszen te a jók, az igazak, a hivek és buzgók ritkuló sorában a egjobbak, a legigazabbak, a leghivebbek s legbuzgóbbak egyike valál! Nem csak mi, az erdélyi ref. magyar Sionnak gyerme-kei, kik téged büszkén vallánk első sorban magunkénak, hanem egész magyar hazánk, szerette nemzetünk az igaz érdemnek

tartozó tisztelettel hajlik meg emlékezeted előtt s a kegyelet és hála könnyeitől csillogó koszorút tesz sirhantodra.

Ezért szólaltak meg ma bús kongással az erdélyi ref. anyaszentegyház gyászbaborult templomaiban a harangok, ezért sereglettek össze országszerte, a haza minden rendű és rangu fiai s leányai, ezért emelkedett föl az előttem szólottnak ajkairól a buzgó íohász az örökkévalóhoz, ezért állottam föl én is, hogy az elköltözöttnek bölcs elméje, nemes szíve, szeplőtlen jelleme, törhetlen akarata iránt táplált mély tiszteletemnek adóját lerőjjam erőtlen szavakkal. Valóban erőtlen szavakkal! De tudom, hogy az elröppent nemes szellem erőtlenségemért megbocsát nekem s megelégszik tőlem a jó akaratnak buzgó áldozatjával. Titeket pedig kérlek k. aty. ne felém, hanem fordítsátok lelketek tekintetét az örök dicsőségnek ama hazája felé, melynek az elköltözött már polgára lett s a honnan az ő szellemének fénye most is ragyogva tündöklök alá. Igérem, hogy a néhai nemes gróf képének főbb vonásait, ha reszkető kezekkel is, de az igazság ecsetjével fogom vázolni s előttetek fölmutatni. Ti pedig szenteljétek meg nagy és nemes emlékezetét azzal, hogy a nektek adatott talentumok mértéke szerint kövessétek példáját.

Ha gr. Teleki lefolyt életét vizsgálom s keresem az ő élete képének alapszínét, azt a főgondolatot, mely benne mintegy megtestesült, azt a vezér eszmét, mely lelkét, szívét áthatva, irányt adott egész munkásságának, úgy találom, hogy ez alapszín, e főgondolat, e vezéreszme így fejezhető ki: gr. Teleki mindenkifelett a nyilvánosságnak volt embere s életének legnagyobbbrészét a köznek szentelte mint államférfiu, mint szónok, mint író, mint ember, mint protestáns vezérférfiu.

Nemes példák tündöklöttek előtte ama család multjából, melynek ivadéka volt; annak a családnak, melynek tagjai a legrégibb időktől kezdve, mint Bajza mondja: *„egy fényes tábornok képeznek, hol csaknem minden bajnok mellén függ valamely diszjel, sokakén pedig egész csoportja az erénynyel szerzett érdemekereszteknek; egy tulajdonnal bírnak főleg, mi legnagyobb erényülk. Mind a régi időkben, mind a nemzeti elkorcsosulás bűnös korszakában, midőn nagyjaink elfelejtették hazájuk nyelvét*

a Teleki-ház azon kevés nagyuri magyar házak közé tartozott, mely magát mindvégig megőrizte e mételetől. E ház egyik védbástyája volt a nemzetiellenesség nagy özönéből menekülő magyar nyelvnek, e ház derék fiai szívben és szóban örökké magyarok voltak. A tudományszeretet és ápolás által tették magokat kitűnökké, mint kevesen rajtok kívül. Ez által adtak ők valódi fényt azon magas állásoknak, melyeket századokon át viseltek.“

Aty.! A hazai történelem által utolsó betűig igazolt szavak ezek. Avagy kiket említsek föl a régen porladók közül? A család alapítóját-e, Teleki Mihályt, kit kortársai nagy névvel tiszteltek meg, kit azóta sokan magasztaltak és sokan gáncsoltak, de annyi kétségen felül áll, hogy pórsátora nagy szellemnek volt hajloka s nevét hazája történetének lapjaira kitörölhetetlen betűkkel jegyezte föl, mint háboruban s békében egyaránt kiváló államférfiu, kinek csupán azon egy szerencsétlensége volt, hogy kicsiny országban született.

Kiket említsek föl? Az első Teleki Lászlót-e, a költőt és író, a ki a magyar tudományos akadémia föllállításának eszméjét, mint első pendité meg s gazdag alapítványnyal előkészítette létrejöttét! E boldog édes apát, ki egyik fiának nevezhető az örökké élő gr. Teleki Józsefet, a magyar nemzeti történetírás ez első rendű bajnokát, a magyar tudós társaság legelső elnökét, a „Hunyadiak korának“ halhatatlan íróját? a ki másik fiának nevezhető azt a férfit, ki ujra ébredésünk első pillanataiban, midőn száműzetéséből visszatért, kész volt önmaga ellen emelni föl kezét, csak hogy megmenthesse a veszélytől, a mit mindennél jobban szeretett, a hazát.

Kiket említsek föl? Teleki Sámuel-t-é, az erdélyi cancellárt, a hazai s külföldi tud. akademiák nagynevű tagját, ki ha nem is tett volna egész életében egyebet, mint azt, hogy a hazafiasság oltárán feláldozta a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtárt, az irodalmi kincseknek e gazdag tárárt : még akkor is, ez egy ténye által is felküzdötte volna magát a legnagyobb érdemű magyar hazafiak sorába? Kiket említsek föl? Azt a Teleki Sándort-é, ki a mult század elején, midőn a nagy-euyedi főtanoda a lángok martaléka lett, kezébe vette a vándorbotot s külföldön s főleg Angliában nagy összegeket gyűjtött össze s e tanodánk, mint haueréből

a phoenix, még szebben fölépült? Vagy azt a másik Teleki Józsefet-é, nagy halottunk édes atyját, kinek nemes szívét azzal jutalmazta meg egy egész ország, hogy így nevezte őt: „A szegények barátja“? Vagy Teleki Ádámot-é, e vitéz férfit, ki míg családjának ivadékai közül annyian tollal, szóval, a békeség munkáival szolgálták a hazát, ő fegyverrel kezében a külelenség ellen védte azt s adta vitézségének ragyogó jeleit? Kiket említsek föl? Hszen számuk legio! Igen, az ősmagyar családok diszes soraiban, a legelsők egyikének helyét foglalta el s töltötte be századokon át a Teleki-család, melynek története a magyarhaza történetének évlapjain fénylő betűkkel tündökölni fog, míg magyar él, magyar küzd a haza szentelt földjén.

Ily nemes törzsnek nemes sarja az a férfiú, kinek ravatalára most a hálás nemzedék az elismerés koszoruját leteszi; ki, oh jaj! a többi nagyokkal együtt, már csak volt! Elődeihez mindenben méltó, családjának fényes multját erényeinek sugarival még ragyogóbbá tevő, a magyar történet évkönyveit tartalmazó lapokkal gazdagító, kortársainak soraiból milliók közül magasan kiemelkedő, az ifjabb nemzedéknek az igaz hazafiságban tenseség példát adó férfiú. Oh, ha lehetséges, még drágábbá lett előttünk az ódes anyaföld, mióta az ő porai is benne pihennek.

Igen, mert a talentumok osztogatójától gazdagon meg volt áldva mindazon kellékekkel, melyek képesíthették őt arra, hogy fölemelkedjék a kicsiny Erdélynek, sőt a testvérhazának is leg-hűbb, legigazabb, legjobb fiai sorába.

Elmójének mélyre pillantó bölcsessége, melyet kifáradhatatlan szorgalommal az ősméret és tapasztalat kincseiből lassanként gyűjtött össze; mindazért a mi jó és igaz, szívének ama fenkölt lángolása, mely csak akkor hamvadt el, midőn a fájdalmak tűzében szive is elhamvadott; jellemének ama törhetetlensége, melyet az egyenes utról eltántoritui nem volt képes sem a kitüntetéseknek magassága, sem a megpróbáltatásoknak mélysége; akaratának ama szívóssága, mely a jónak és helyesnek felismert célok felé irányzott törekvéseiben, az akadályoknak egész táborán keresztül is áttöri magát s meg nem nyugszik addig, a míg nem győz és kedélyének ama nemessége, mely

könyörül ott, a hol könyörülni kell, mely lehajlik az elesettekhez s letörli könnyeit a sírónak . . . mind oly vonások, melyek ritka harmoniában egyesülve, fölemelték őt, hogy lenne az emberi társaságnak egyik disze, hazájának nagyérdemű polgára, az alkotmányos küzdelmeknek egyik vezérférfia, a protestantizmus k való bajnoka s nemes szívü emberbarát.

De mielőtt fölemelkedett volna e magaslatra, végig kelle haladnia neki is az emberképződés nehéz után s tudjátok-e, kit választott magának példányképül? Egy oly férfit, kiről a történelem részrehajlatlan igazságossága kimondotta, hogy halájának az ő korában legnagyobb fia volt, a kinek saját vallomása szerint nem csekélyebb célja volt, mint „*az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint ereklyét megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, ereinyeit s így egészen új, nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni.*“ Egy szóval: a magyarnemzetet regenerálni, reformálni.

És hogy gróf Teleki ezt a nagy férfit, gr. Széchenyi Istvánt választotta magának példányképeül, mely lelke előtt lebegjen az utolsó pillanatig, hogy haladhasson az általa vert és megszentelt nyomdokokon, ezt nem én állitom, hanem ő maga mondotta. Mlídön gr Széchenyi felett beszédet tartott, a többek közt így szóott: „*Édes hazánk földje korszakunk legnagyobb magyarja fölött nyilt meg. A tátongó nyilás betöltésére nem holttesteink, de szellemierünk teljes feláldozása szükséges . . . Mi nem bucsuzunk tőled, dicsőült lélek, mi éltünk fogytáig veled kívánunk maradni, elveidet, tanácsaidat megtartani, példádát követni!*“ . . . És ha nem is szólott volna gr. Teleki így, egész nyilvános élete, munkássága ezt bizonyítja; amaz a nagyobbik testvérházában, emez a kisebbikben egy uton haladtak, egy célra törekedtek. Csak egyszer kellett találkozniok, hogy rokonszelleimök fölismerje egymást. Az alig 19 éves ifju gróf, midön iskoláit végezte, egy titkos sugallatnak engedve, fölkereste a nagy vezért, ki a mint egyik életirója megjegyzi „*a lelkes ifjut barátságára méltatá s eszméi iránt lelkesüléssel töltötte el*“, mely lángolt benne mindvégig. Az a két év, meddig a nagy férfi közelében élt, egész további életére irányadó s döntő befolyást gyakorolt.

Szülőtteföldjére visszatérve, mindjárt a küzdők sorába állott s legelső fellépésével ott látjuk már őt a vezértérfiak között, élén annak a mérsékeltobb ellenzéki pártnak, mely a meddő sérelmi térről a reformok terére igyekvék vezetni a magyar nemzetet. Tudjátok k. afiai, hogy azon évek hazánk történetében egy új korszaknak vetették meg alapját, a nemzeti újraébredésnek termékeny esztendei voltak. Felkölteni a szunyadó erőket, a nemzetnek a szolgaság hosszú esztendei után megszibbadott testében; visszaküzdeni a nemzetnek, őseinek vére árán szerzett, legdrágább kincsét: alkotmányát: szabaddá tenni a földet és a földön a polgárt; lerázni azokat a bilincseket, melyek lekötve tartották az eszmék hódító hatalmának, az igazság diadalmának egyik leghatalmasabb tényezőjét — a sajtót; biztosítani a jövő számára a különböző vallásfelekezetek jogegyenlőségét; egyesíteni újra a mostoha idők által egymástól kiméletlenül elszakadt két testvérhazát, hadd forrjék újra egy nagy testté a magyar, hogy miként ugyanazon anyanyelv zeng a magyar nemzet minden gyermekeinek ajakán, úgy legyen a magyarok alkotmánya, törvénye, szabadsága, hazája is csak egy!

Ezekért az eszmékért lelkesült, küzdött gr. Teleki, mint szónok. Nem tündöklött ő az ékesenszólásnak vakító fényével, sőt nem egyszer az erőtlen nyelv egy-egy pillanatra megtagadta a szolgálatot a mély elmétől . . . Nem tartozott ő azoknak sorába, kik a szóbőségnek áradatával egyszerre meglepik s csodálatra ragadják a hallgatót; nem is kereste soha a pillanatnyi hatás mulc tapsait. Még akkor is, midőn a parlamentekben szavaira egy egész ország, egy nemzet hallgatott, gyakorta önmagával küzdött, keresve a szót, mely leghivebben kifejezze azt, a mit gondol, a mit érez. Mert az igazságot kereste mindenekefelett s ezért töprengett gyakorta önmagában, ha vajjon megtalálta e, mert az igazságért kész volt fölfáldozni mindent, de az igazságot semmiért soha! Ebben rejlett az ő, szónoki hatalmának titka, mert a ki csak egyszer hallotta őt, meggyőződött arról, hogy a mit mond, az mélyre pillantó szellemének kilövellő sugára, legbensőbb meggyőződésének forrásából fölfakadó kristályhullám; sugár, mely szétüzi a homályt; hullám, mely eloltja a lelkek szomját!

Igen, atyámfiak! az a nemes hév, mely egész lényén elömlött, midőn szólott, az érveléseknek amaz átlátszósága, melynek tükörén át a hallgató lelke fenekére pillanthatott, az a széles látkör, melyet a komoly tanulmányok és tapasztalatok iskolájában szerzett s mely által tájékozottságot nyert a korát mozgató eszmék egész birodalmában: ezek a kiváló sajtóságok emelték gr. Telekit a magyar parlamenti szónokok diszes sorában a kiválóbbak közé.

Azok között tündöklött ő, mint író is. Szükségét érezte annak, hogy azon eszmék, melyek lelkéhez valának forrva, s melyeknek diadalmától nem kevesebbet, mint hazája, nemzete ujjászületését várta, ama ácsodás jegyek útján, melyek által a különben eiröppenő szó, megmarad örökre, közkinccsökké váljanak, a távolból is megbódítsák a lelkeket, áthassák a sziveket s tetteire indítsák az akaratot.

S mert tudta jól, hogy a mult, a jelen s jövő számára a bölcsesség iskolája, — élete végéig, addig a pillanatig, mignem a kinok miatt reszkető kezeiből kihullott a toll, ennek az iskolának maradott buzgó tanítványa. Nemes szenvedélylyel bocsátkozott alá nemzete történetének setét aknáiba, keresve ott is, mint mindenütt, az igazságnak drágaköveit s e drágaköveket, hogy bölcs Salamonnal szóljak, arany tálba, akarom mondani, nagybecsű történeti művekben mutatta föl nemzetének színe előtt, melyek közül a legnagyobb terjedelmű, csak most, halála után, lát napvilágot. Sőt évtizedeken át alig merült föl a hazai közélet terén egyetlen nagyobb fontosságú kérdés, melyben érett megfontolás, bölcs megfigyelés és hazaszeretet sugalta szavait ne hallatta volna a sajtó útján, elosztatva az előítéleteket, kimutatva az egymást fölváltó események belső egybefüggését s megjelölve az utat, melyen szerette nemzetének haladnia kell. És tette ezt már akkor, midőn még osztálytársainak legnagyobb része kicsinyléssel, sőt megvetéssel tekintett a toll embereire és szőgyenletesnek tartotta a misera plebszel, a „nyomorult tömeggel“ a sajtó útján csak szót is váltani; nem tudta, vagy nem akarta átérteni, hogy egy kicsiny toll az igazság szolgálatában a legnagyobb hatalmasság, mely vihart kelt és vihart csöndesít, mely trónokat dönt, népeket tesz szabadokká, lelkeket hídít

és sziveket győz. Gr. Teleki a szellemnek ezt a hatalmas fegyverét is fölhasználta nemes küzdelmeiben s neve ott tündöklék a magyar nemzet történetíróinak sorában s ha el is hervad az a koszoru, mely balántékait körítette, mint szónokét, az *írónak* érdemkoszoruja zöldelleni fog örökké!

De k. aty.! aligha tévedek, midőn az, állítom, hogy gr. Teleki bármily kiváló szónok, bármily jeles író volt is, nagyságának legragyogóbb vonása: jellemének nemessége. *Ember* volt, a szó legigazabb, legmélyebb értelmében. Vethette volna bizodalmit magas származásába, mely megnyitotta előtte az emelkedés útját; eltölthette volna életét abba, hogy, mint társai közül annyian, az ősökötől nyert gazdag örökség kincseit élvezze. De nem ezt tette! Nemes nagyravágás töltötte be lelkét, hogy a mit szóval, tollal hirdet, azt átvigye az életbe, megvalósítsa tetteiben, megmutassa példájával, hogy magas származásnál, rangnál, gazdagságnál többet ér az emberben az ember, hogy mivelte értelem, nemes szív, feddhetetlen jellem, e háromnak kell egyesülni abban, a ki valódi aristokrata, vagyis az emberek között a legjobb.

Lelke egész melegével bajnoka volt a választottak ama táborának, melynek zászlójára a humanismus nagy és nemes eszméi vannak följegyezve: a munka nem szűgyen, a munka dicsőség; a nemes fáradalmakban hullatott verejtékcseppek többet érnek a drágagyöngyöknél; az emberi jogok, az emberiség közös kincse, melyből a kötelességteljesítés mértéke szerint osztályrész illeti a legutolsót is; a népet nem kell a szolgaságnak jármában tartani, hanem ki kell mivelni értelmét és szívét, hogy fölemelkedjék a porból s méltó legyen a szabadságra; az egész emberiség egy nagy család, az örökkévalónak népe, melynek tagjait egymáshoz az emberbaráti szeretetnek kell egybefűznie, hadd menjen segítségére a boldog a szerencsétlennek, a bölcs a tudatlannak, a gazdag a szegénynek, az igaz a bünsnek!

E tiszteges eszmék szolgálatában töltötte el gr. Teleki egész életét, mint a haza fölvirágzásának szóval, tollal, tettel fáradhatatlan munkása, mint a szabadság melegszívű barátja, mint az emberszeretnek fenkölt lelkű bajnoka, mint a mivelő-

désnek áldozatkész terjesztője, mint a tudományoknak buzgó maecenása, mint kortársainak s első sorban az arisztokratia ifjabb nemzedékének nagy példaadója, mely vajha példáját követné!

Atyámfiai! Midőn egy méltóságos hullámmással hömpölygő folyamat látunk, fürkésző tekintetünk önkénytelenül fordul ama forrás felé, melyből a termékenységnek e gazdag áldása szétárad. Hát, midőn gr. Teleki termékeny életének folyamát vizsgáljuk, hogyan feledkezhetnénk meg arról a forrásról, melyből anynyi erényekben oly gazdag élete eredetét vette? És e forrást hol találhatnók fel másutt, mint a honnan árad életünk-re minden édes, minden jó, minden boldogító: a szülői hajlékban, az anyai szivben? Hadd emlékezzünk meg arról is! Gr. Teleki korán elvesztette édes atyját s neveltetésének egész gondja az anyára maradt. És ez anya, özv. gr. Teleki Józsefné, nem csak a hálás utódok emlékezetében él; föl van jegyezve a történelem lapján is hogy egyike vala honában a legtiszteltebb, legmagasztosabb női jellemek közül, ki nem gyémántjaiban, hanem — mint a Gracibusok anyja — gyermekeiben büszkélkedett leginkább s élete legfőbb feladatának, nőiessége legszebb ékességének azt tartotta, hogy azokból a szó nemesebb értelmében, embereket neveljen. És gr. Telekire kiválóan illenek egy költő-írónknak eme szép szavai: „*a mi fénylőt, nyugtatót, magasztalót a gyermekkorból áthoztunk; minden kincsünket, mely nem vezett oda az élet hajótöréseiben s magunkban minden jobbat, szelidebbet, nemesebbet az édes anyának köszönhetjük . . . így megy ez mind a siriglan. Az ember jobb fele a gyöngéd, házias érzelmek, kegyelet és vallásosság a szivben: az édes anya gondja, mezeje, része és vjainak munkája.*

„Kegyelet és vallásosság a szivben“ e szavakra kiváló sulyt fektetek gr. Teleki ravatala fölött, mert a legdrágább örökség, melyet anyjától nyert s melyet életének minden változásai között, szent talizmán gyanánt, mindvégig megőrzött: kegyeletes érzelme, vallásossága volt. Mintha most is előttem állana tisztos alakja, az élet sulyától megtörve, a sir felé hajolva, mintha most is látnám szelid arculatját, a legnagyobb szenvedések között is a békességes türesnek, a vallásos hitnek sugáraitól körül ragyogva!!

Különben, századok óta, az egész Teleki családnak ez egy közösen jellemző, szép vonása. A fejedelmek korától kezdve azon ritka főúri családok közé tartozott, melyeknek tagjait semmiféle kitüntetés, magas rang, hivatal csábitó varázsa, semmiféle muló, földi érdek őseinek hitétől, a protestáns hittől el nem tántorított! E család kebeléből nagy és diszes sora kelt ki ama bajnokoknak, kik a tudomány és irodalom mezején, a nyilvánosság küzdhomokján, a törvényhozás termeiben, föl a trónnak zsámoltyáig, bátran védelmére keltek a protestantismus annyiszor eltírott, üldözött igazának. Gr. Teleki a bajnokok sorában a legelsőek közé tartozott s alig ha tévedek, midőn titkát annak a hatásnak, melyet a közélet terén gyakorolt mint szónok, író, hazafi és ember, vallásos kedélyében, protestáns szellemében vélem föltalálhatni.

De nehogy félreértsétek szavaimat. Tisztelettel hajlok én meg a vallásos hitnek minden formái előtt s meg vagyok győződve, hogy a tiszta szívből származó élő hit idvességre vezérel bármely felekezet kebelében. Elösmerem, hogy a honi testvérfelekezetek soraiból is kiváló államférfiak, tudósok, hazafiak s nemesszívű emberbarátok nagy alakjai emelkedtek ki, minden időben.

De mindezek mellett rámutatok a hazai historia ama kétségbevonhatlan adataira, melyek azt tanusítják, hogy a 16-dik század nagy mozgalma, tudományban, irodalomban, közéletben vallásban és erkölcsökben az újra ébredés hajnalát keltette föl. És rámutatok arra a történeti tényre, hogy hazánkban s kivált a kicsiny Erdélyben, századokon át, a tudomány és hit szabadságának, a csaknem ezred éves magyar alkotmányának s mindezek felett a magyar nemzetiség érdekeinek védelmezője, képviselője, előharcosa a protestantismus volt s mint számban, erőben legnagyobb, annak épen reformált irányzata áldozta minden erejét a szellemnek s utolsó csepp vérének a szívnek, mindaddig, míg nem elközelgetett amaz idő, mely után buzgó imádság epedett millióknak ajakán s a testvérfelekezetek jobbjai is barátságos kezet nyújtottak felé, hogy egyesült erővel törekedjenek a szent célra, a magyar nemzet, a magyar haza fölvirágzására!

Gr. Teleki-közéletének jelentékeny része azon időkre esett, midőn a küzdő felek között, ha nem is gyilkoló fegyverrel, de az uralkodó hatalom részéről a részrehajlásnak, az önkény és erőszaknak lelkeket gyilkoló hatalmával az élethalál harcza még javában folyt. És a szabad gondolat és szabad szó hősei sorában az elsők között ott küzdött ő, mint lélekben, szivben, jellemben buzgó protestáns, vagy a mi akkor ezzel egy jelentésű volt: igaz magyar hazafi. És itt értem el ahoz a setét ponthoz, hol a mi szivünkön legsajgóbb, legvérvérőbb a seb, melyet még az idő ez, a legjobb orvos is, nagyon későn, nagyon lassan gyógyíthat be.

Tudom, ravatala fölött könyeket hullat Klio s emlékezetére gyászba öltözik, följegyzi ércztollal érczlapra nevét a magyar történet lapjaira. Tudom, ravatala fölött könyeket hullat a hazaszeretet Geniusa is s a kezében lobogó szövétneket búsan bocsátja az édes anyaföld felé. Tudom, ravatala fölött, minden rang, rend és felekezeti különbség nélkül egy könyecseppel áldozik emlékezetének minden igaz magyar hazafi s kéri az ég urától elröp-pent szellemének egy éltető sugarát. Tudom, ravatala fölött, közelben s távolban, könyeket hullat a nagy Teleki-család, melynek egyik patriarchája volt s mely most méltán veheti ajkaira a profétai siralmat: „leesett a mi fejünknek koronája, jaj nekünk!”

De úgy érzem még is, hogy a közvesztesség fájdmából a legnagyobb rész nekünk, erdélyi ref. anyaszentegyháznak jutott. Vezérünk vala ő nekünk, hitének erejével, példaadásának nemességével, munkásságának lankadatlanságával. Profétánk vala ő nekünk, ki látnoki ihlettel jelölte meg az utat, melyen haladjunk az igazság, világosság és szeretet hazája felé. Siratják őt iskoláink, egyházaink, melyek nélkül nekünk nincs létjogunk, nincs jövődönk, nincs életerdők; siratják Sionnak minden utai, mert vesztességök nagy, gyászok mély, igaz és örök. Bizonynyal az a mélység, melyet hajdan a római hős saját testével takart be, nem volt nagyobb, nem volt setétebb, mint az, melyet az erdélyi ref. anyaszentegyházban magok után hagynak egy Kemény Ferencz, egy Teleki Domokos s oh jaj! hogy ki kell mondanom e drága, e nagy nevet is: egy Mikó Imra, kinek

betegágya fölött most egy egész nemzet részvéte viraszt s szorongó szívvel számlálja az elröppenő perczeket! És hol van közöttünk az a hős, ki e mélységet betöltse? Ezreknek s millióknak kell egyesülni erre, s a mélység még akkor is nagy, az úr tátongó lesz!

Ah! ajkaimon elhal a szó, mélyen érzem, hogy tárgyam nagyságától s föntségétől meszsziire elmaradtam. Megalázom azért magamat s a közvesztesség fájdalmától lesujtottan, erőtlenségem érzetében hozzád emelkedem föl, népek és nemzetek örök irgalmu szent Istene s téged kérlek, ne hagyj el minket, a te népedet, hogy el ne vesszünk.

Mert sirunk mi és a mi szereinkből aláfut a köny; mert miként a te szolgádhoz, Jóbhoz, ugy hozzánk is, gyors gymásutánnal jönnek a gyász, a vesztességek hirmondói; mert elragadtatnak sorainkból azok, kik dicsőséges férfiak valának közöttünk, kik bölcsességök, hazaszeretetök, vallásosságuk által hazánknak diszei, anyaszentegyházunk ékessége: gyanánt tündöklöttek előttünk, mint hajdan a tűznek és felhőnek oszlopa a te néped előtt

Oh te, örök irgalomnak atyja! ki csodálatos utakon vezérelsz minket a te választottjaid által, ki az éjszakából világosságot, a keserűségből édességet tudsz kihozni, a közös vesztesség fájdalmának tűzében olvaszd egygyé szívünket, hogy békeséggel hintsük az igazság és szeretet magvait, hogy egyetértő indulattal munkáljuk javát a magyar hazának, fölvirágzását a magyar Sionnak s ezáltal szenteljük meg elköltözött nagyjainknak emlékezetét, hogy legyen az szívünkben áldott, áldott, az időknék végeig áldott!

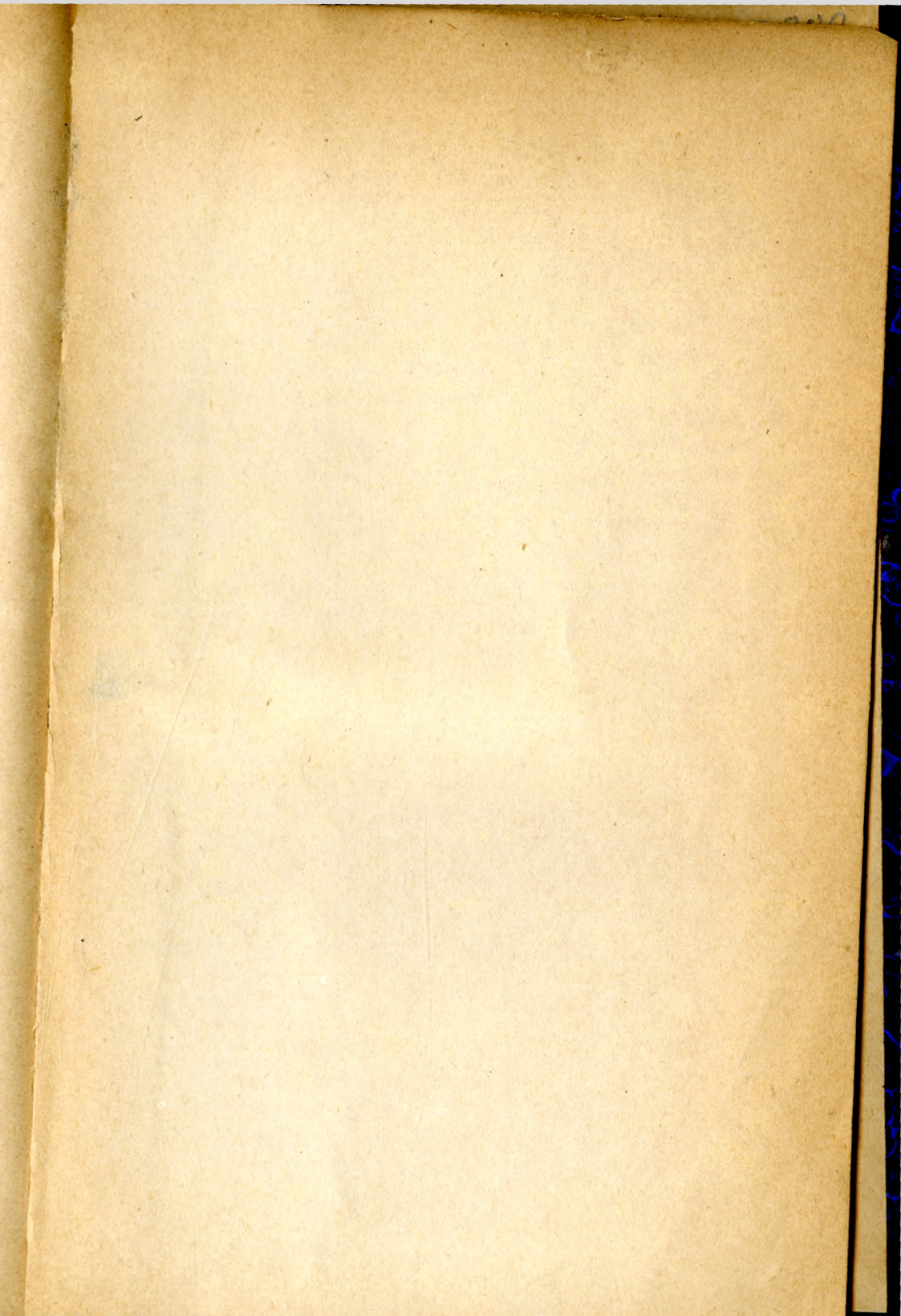
Amen.

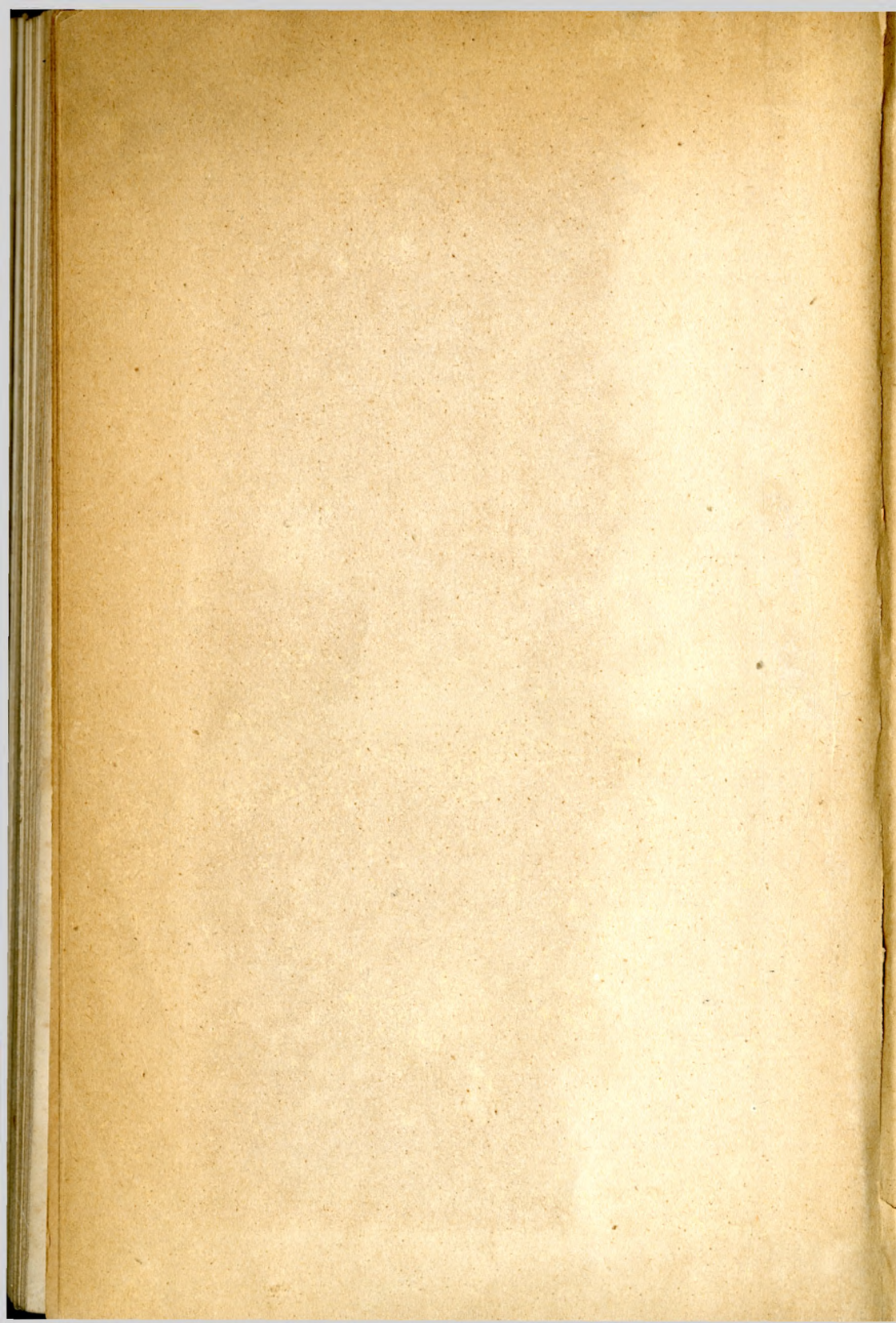
Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Second block of faint, illegible text, appearing as bleed-through from the reverse side of the document.

DE BALLASÍ GÉZA.

Third block of faint, illegible text at the bottom of the page, likely bleed-through from the reverse side.

2002

2012

